

EESTI KIRJANDUSMUSEUM

Eesti kirjandusmuuseum (KirMus) jaotab oma sisutegevuse nelja osakonda: arhiivraamatukogu, Eesti rahvaluule arhiiv, Eesti kultuurilooline arhiiv ja folkloristika osakond. 1. märtsini oli KirMus Euroopa regionaalarengu fondi rahastusel 2015–2023 töötanud Eesti-uuringute tippkeskuse juhtivpartner, asutuse teadlased olid tippkeskuse töörühmade, samuti rahvusvaheliste koostööprojektide ja töörühmade juhid ja esindajad.

Jätkus teadustöö eesti ja teiste rahvaste keele, folkloori ning kultuuri alal. Eesti rahvaluule arhiivi (ERA) teadusprojekti „Folkloor ja selle individuaalsed, kogukondlikud ja institutsionaalsed edasiandmise mehhanismid“⁴⁷ (Mari Sarv) uurimisfookuses olid arhiiviainese kogumist, korraldamist ja taaslevitamist mõjutavad tegurid. Uurimistöö näitas, et vältimatu selektiivsus, kogujate ja pärimusteadjate isiklikud eelistused, väärtushinnangud, ideoloogiline ja ühiskondlik kontekst, tehnoloogilised võimalused, rahastusolud ja kehtivad teadusparadigmad on pärimusliku teabe institutsionaalse edasikandmise protsessides mõjutanud oluliselt meie kuvandit eesti omakultuurist ja selle põhitunnustest.

Regilaulu uuriti projekti „Folkloorse varieeruvuse korpuspõhine käsitlus: regilaulutraditsiooni piirkondlikud stiilid, teemavõrgustikud ja suhtlusviisid“⁴⁸ (PRG1288, Mari Sarv) raames, arvutusliku uurimise alal on tihe koostöö soome teadlastega. Regilaulu-uurimises keskenduti laulude tüpologiseerimise ja tüübisisese varieeruvuse analüüsi arvutuslike meetodite arendamisele läänemeresoome regilauludes, samuti regilaulu varieeruva keele ja väljenduslaadi uurimisele. Viiside uurimisel rakendati eksperimentaalselt korpusanalüüsi meetodeid eri tüüpi

ainesel. Korpusuuringutesse olid kaasatud kaks ukraina teadlast. Analüüsiti pärimusliku laulu elujõudu ja kasutust eri ajaperioodide kultuuripildis.

Folkloristika osakonna projekti „Folkloori usundilised ja narratiivsed aspektid“ (Mare Kõiva) fookuses olid ühiskonnas aktuaalsed probleemid folkloori ja rahvausundi liikides, kesksed ühisteemad olid vernakulaarsed keskkonnasuhted, noortekultuur, reaktsioonid kriisidele. Analüüsiti: a) kognitiivse dissonantsi ületamist konflikti- ja kriisiolukordades, toimetulekuviise, tasakaalustamisvõtteid ja seletusmudeleid, huumori rolli kriisiolukorras; selgitati välja üldistuse ja kriisikoldele läheduse astmed, kangelaste ja antikangelaste loomismehhanismid; b) kuuluvustunnet ja väärtusi, c) subjektiivsust ja intersubjektiivsust, d) paradigmade muutust põlvkondade vahel; multilokaalseid elamisviise.

Teadusprojekti „Huumorireaktsioonid tänapäeva poliitilistele ja religioossetele kriisidele“ (Liisi Laineste) kirjeldati ja analüüsiti huumori ja kriisi kokkupuutepunkte veebivaatluse, andmebaaside ja intervjuude abil, keskendudes humoorikatele reaktsioonidele poliitilistes ja religioossetes kriisides. Juulis alustas Eesti teadusagentuuri tagasipöörduva teadlase toetusmeetme raames vanemteadur Raivo Kalle kaheaastase projektiga „Kuidas skaleerida mitteskaleeritav: integreeritud lähenemine looduskaitsebioloogiale etnobioloogia kaudu“. Eesti kultuuriloolise arhiivi teadusprojekt „Kultuurilugu ja arhiiv: allikad, probleemid, vaatenurgad“ (Eve Annuk) tõi esile üksikisiku ja ühiskonna keerukad suhted erinevatel ajaloolistel perioodidel Eesti ja eesti diasporaa kontekstis. Egodokumendid, nagu kirjad, näitasid vaimse vastupanu ning vaimse tasakaalu säilitamise võimalusi kriisiaegadel, unustatud naisautorite uurimine tõi esile eesti kultuuri soolisustatud mõttemustrid ning nõukogude kultuuripoliitika toimimise mehhanisme avas ENSV kirjanike liidu kirjanduskonsultantide uurimine.

Aktiivselt panustati järelkasvu. Poolas viibis järel doktorantuuris Anastasiya Fiadotava ja Soome suundus aastaks Nikolai Anisimov. Tänu riiklikule teadmussirde doktorantuuri meetmele alustas kirjandusmuuseumis perspektiivikate ja oluliste uurimisteedadega kaks doktorant-nooremteadurit (mais Andrus Tins „Tehnoloogiafolkloori dünaamikad Eestis 20. sajandi algusest nüüdisajani“, septembris Marilyn Mägi „Peresuhted Eesti elulugudes“). Teadlasmobiilsuse toetamise meetme Mobilias 3.0 järel doktorantuuri meetme raames alustas detsembris teadur Olha Petrovych eesti ja ukraina rahvalaulude korpuspõhise analüüsiga.

Kirjandusmuuseumi teaduskirjastuses ilmus 15 trükist, 15 e-väljaannet ja 8 koostööväljaannet. Ilmus neli kõrgetasemelist (kategooria 1.1) teadusajakirja numbrit: Folklore: Electronic Journal of Folklore 88–91, kolm ajakirja Mäetagused numbrit 85–87; koostöös Tartu ülikooliga

⁴⁷ <https://www.etis.ee/Portal/Projects/Display/121977a5-ae9e-400a-8f12-18834b0f7be6>

⁴⁸ <https://www.etis.ee/Portal/Projects/Display/1c4c5635-f616-4341-8d6f-b06cd2a9e899>

Methis. *Studia humaniora Estonica* 31/32, koostöös Tartu ülikooli ja Eesti rahva muuseumiga *Journal of Ethnology and Folkloristics* 17(1–2) ja koostöös Bulgaaria teaduste akadeemia etnoloogia ja folkloori instituudi ning etnograafiamuuseumi (Institute of Ethnology and Folklore Studies with Ethnographic Museum, IEFSEM), LIH-i (Lithuanian Institute of History, Leedu ajaloo instituut), IPS LU (Institute of Philosophy and Sociology, University of Latvia, Läti ülikooli filosoofia ja sotsioloogia instituut) ja AABS-iga (Association for the Advancement of Baltic Studies, Balti uuringute edendamise ühing) *Yearbook of Balkan and Baltic Studies* 6.

Valmisid eesti jt rahvaste ainekku haaravad kompendiumid, nt Reeli Reinausi koostatud kihelkonnaväljaanne „Keerdu kadakas ja kadunud haned. Hageri kohapärimus“, Mare Kõiva „Eesti muistendid II. Eesti vetehaldjad. I“, Mari-Ann Rummeli koostatud Rudolf Põldmäe „Rahvaluulekoguja reisiramat“, koostöös eesti keele sihtasutuse ja emakeele seltsiga Asta Õimu „Eesti keele teetähised“ ja Anu Raudsepa „Eesti politsei ajalugu 1991–2022. Sisejulgeoleku kaitsel“ (kirjastus Argo). Ilmus kaks olulist kirjavahetust: „Friedrich Reinhold Kreutzwaldi ja Lydia Koidula kirjavahetuse 1867–1873“ täiendatud trükk ja „Armas hiilgav laulik. Ivar Ivaski ja Marie Underi kirjavahetus 1957–1958“. Euroopa kultuuri-pealinn Tartu 2024 kunstiprojekti „Metsavaimud masinas“ raames valmis veebiantoloogia „Eesti looduspärimus“.⁴⁹ Avati loomaainestikku kajastav uus veebiandmekogu.

Kirjandusmuuseumi teadlaste (kaas)korraldusel toimus 16 teaduskonverentsi ja 25 teadusseminari. Tähtsündmusena toimus Eesti-uuringute tippkeskuse konverents „Dialogid Eestiga. Uus algus“.⁵⁰ 67. Kreutzwaldi päevade konverentsiga „Kilplasest ja kratist tehiskultuuri: loodus, loovus ja tehnoloogia“ tähistati ühtlasi Lydia Koidula 180. ja F. R. Kreutzwaldi 220. sünniaastapäeva. Alustati rahvusvahelise konverentsisarjaga „Koha kultuuriline maine ja mentaalne kaart“ (Tartu ja Narvas), koostöös Odessa huumoriuurijatega korraldati 15. rahvusvaheline teaduskonverents „On the Nature of Laughter“, teaduste akadeemiate bilateraalse projekti raames toimus Eesti ja Ungari folkloristide koostöökonverents „Global and Local Elements in Contemporary Folklore in Hungary and Estonia“. Toimusid folkloristide 17. talvekonverents „Mängimine ja mängulisus folklooris“, regilaulukonverents „Pärimusliku laulu elujõust ja tähendusest“, akadeemilise rahvaluule seltsi kogumiskonverents „Välitööd põlvkondade dialoogis“, *Medica* 16. konverents koosolemise tähendusest. Suure osalejaskonna tõid Jaan Kaplinski päev „Kaplinski tõlkes ja kirjades“ (koostöös Jaan Kaplinski seltsiga), konverents „Tuleb

ingel ja puudutab vett. Artur Alliksaar 100“ (koostöös Tartu ülikooli eesti kirjanduse rahvusprofessuuriga), ajaloo rollile ilukirjanduses ja metsavendlusele pühendatud sügiskonverents „Olnu on ikka veel täna“ (koostöös Ene Mihkelsoni seltsi ja Eesti ajaloo- ja ühiskonnaõpetajate seltsiga). Sarjas „Keelest meeleni“ toimusid konverentsid muistenditest ja kuulujuttudest (Eda Kalmre 65), udmurdi jt soome-ugri elavatest traditsioonidest (Tatjana Vladõkina 70), kujundkõnest ja eesti keele teetähistest (Asta Õim 80).

Jätkus rahvusvaheline veebiseminaride sari „Cultures in war mode“ (7 veebiseminarit), folkloristika osakonna algatusel võeti kasutusele uued integratsioonitehnoloogiad eesmärgiga kasvatada ühiskonnas keelelist ja kultuurilist tolerantsust (nt uus sari „Soome-ugri kirjanduskohvik SUKK“) kohalike vähemusrühmade liitmiseks, dokumentaalfilmide Eesti esilinastused, samuti Integratsiooni sihtasutuse projekt „Keeled ühendavad: loengud ja kirjanduskohvikud“ (17 loengut ja kohvikut). Paide arvamusfestivalil osaleti mitmes paneelarutelus (Mare Kõiva, Reet Hiimäe).

Kirjandusmuuseumi emeriitteadur Asta Õim pälvis riigi elutööpreemia keelevara korrastavate ja selle rikkust ilmestavate suurteoste ja keeleuuringute juhi töö eest, samuti Eesti kultuurkapitali folkloori aastapreemia. Aasta ajalooaamatu tiitli pälvis juhtivteadur Tõnno Jonuksi monograafia „Eesti muinasusundid“. Emeriitteadur Aado Lintrop pälvis kirjandusauhinna omariikluseta soome-ugri rahvaste kirjanduse edendamise ja tutvustamise eest Eestis. Vanemteadur Janika Oras pälvis Valgetähe V klassi teenetemärgi. Projektijuht Helle Maaslieb sai Eesti raamatukoguvõrgu konsortsiumi ELNET tänukirja ja karika tubli ja pühendunud üle-eestilise massdigiteerimise projekti eestvedamise eest. Detsembris valiti folkloristika osakonna juhataja, juhtivteadur Mare Kõiva akadeemikuks etnoloogia ja folkloristika valdkonnas.

Arhiivraamatukogu juhtimisel viidi lõpule üleriiklik Eesti trükisepärandi digiteerimisprojekt „Eesti keele ja kirjanduse ning omariikluse allikad“ (1,5 mln lk). Projekti tulemused on kättesaadavad keskkondades DIGAR ja DIGAR Eesti kollektsiooni „Massdigiteerimine“ all.

Arhiivraamatukogus tegeldi säilitusekssemplaride (raamatud, perioodika, noodid, maakaardid, pisitrukised) töötusega e-kataloogis Ester (23 200 eksemplarikirjet) ning vanemate kogude (Õpetatud Eesti selts jt) kataloogimise, liigitamise ja märksõnastamisega (2943 bibliokirjet). E-kataloogis sai nähtavaks suur osa Paul Ariste kogust, jätkus Ilmar Laabani ning Aino ja Oskar Kallase personaalkogu elektrooniline kataloogimine. Tallinna ülikooli tõlkekirjanduse andmebaasi sisestati 7900 kirjet kirjandusmuuseumi ARBO kartoteekides olevast ainesest vastavalt KirMuse ja Tallinna ülikooli vahel sõlmitud koostöölepingule. Digiteeriti 45 500 kaadrit haruldasi trükiseid, mis tehti kättesaadavaks infosüsteemis Kivike.

⁴⁹ www.folklore.ee/loodus

⁵⁰ <https://www.folklore.ee/CEES/2023/finaal/>

Arhiivraamatukogu materjale kasutas ligi 2900 külastajat, laenutusi oli u 16 000, täideti 3000 koopiatellimust.

Lõppes Eesti teadustaristu teekaardi objekti Eesti e-varamu ja kogude säilitamine teine etapp, kus KirMus tegutses partnerasutusena. Tagati kultuurilooliste teaduskollektsioonide heli- ja videosalvestiste masinloetavus, laienes kasutajatele avatud rareteetsete ja raskesti ligipääsetavate andmete hulk infosüsteemis Kivike, mille ainestu on kättesaadav E-varamu portaalis.

Järjepideva kogumistöö tulemusena täienesid käsikirjade, foto-, kunsti- ja audiovisuaalsed kogud. Välitööd toimusid nii Eestis (intervjuud, kameraaltööd) kui ka välismaal (nt Udmurtias, Bulgaarias). ERA olulisemad laekumised puudutasid idadiasporaa asurkonda, keskseltside ja folkloorifestivalide tegevust, sündmustega seotud video-, foto-, heli- jm materjale, 2023. aasta kogumisvõistluste „Kohtumised metsloomadega“ ja „Minu saunalugu“ kaastöid ja Facebooki Ukraina meemide grupi postitusi. Kokku laekus aasta jooksul üle 14 800 käsikirjalehekülje (511 säilikut), 8263 fotot, 156 audio- ja 14 videosäilikut; failirepositooriumi Kivike lisandus 12 530 foto-, 31 helifaili ja 46 760 käsikirjafaili. Arhiveeriti 2022. aasta kogumisvõistluse „Muusika minu elus“ aines (323 käsikirjasäilikut, kokku 8142 lk ning 655 fotot). Eesti rahvaluule arhiivis käis materjale uurimas üle 140 inimese.

Eesti kultuuriloolise arhiivi laekumised ja korraldustööd puudutasid nii kodu- kui ka väliseesti oluliste kultuuritegelaste ja seltside arhiive. Korrastati ja tehti kättesaadavaks Abel Lee, Ene Mihkelsoni ja Aino Tamjärve käsikirjakogud, Fanny de Siversi, Pariisi Eesti seltsi jt fotokogud. Kogumistöö tulemusena laekusid arhiivi käsikirjakogusse Heli ja Arno Susi, Endel Priideli, Heljo Männi jt isikuarhiivid, fotokogusse Kris Moori fotod ja videod kirjanikest ja kirjanduslikest üritustest jm. Koos ühendusega Eesti Elulood ja väliseesti muuseumiga VEMU korraldati kogumisvõistlus „Lood sõjast“. Eesti kultuuriloolise arhiivi materjale käis uurimas üle 200 inimese, neist 10 välismaalt (naaberriikidest Ameerika Ühendriikideni), kes tutvusid üle 3000 säilikuga ja esitasid 91 koopiatellimust, mille tulemusena lisandus failirepositooriumi Kivike 429 foto- ja 3217 käsikirjafaili. Folkloristika osakonnas loodi varasema ja kvalitatiivselt kogutud tänapäeva ainese esinduslik materjalikogu teadusarhiivi EFITA jaoks, koguti nt TikToki tantsuvideoklippe, loomaökoloogia temaatikat, botaanilist uusainestikku, andmeid huumoriskandaalide kohta, loodi mentaalsete kaardistuste alusandmestikku ja jätkati õpilaspärimuse kogumist. Jätkusid arendustööd analüütilise abivahendi Skriptorium juures ning usundiliste juttude näitel. Digiteerimine ja kameraaltööd töid arhiivi tuhandeid palu usundilisi tekste jm digiainestikku.

Mais valmis KirMuse digitaalsete andmekogude ja infosüsteemide strateegilise analüüsi esimene etapp ja

alustati konsolideerimisprojekti väljatöötamist, infosüsteemide arhitektuuri, halduse ja arendusega seotud tegevussuundade juurutamist.

KirMus liitus Eesti humanitaarteaduste aastakonverentsi koostööleppes, sõlmiti kümme asutustevahelist teadus- ja arendustegevuse koostöölepingut (ERM, kõrgem kunstikool Pallas, Daugavpils ülikool, Krakówi jesuiidi-ülikool Ignatianum, Kuzejevi-nimeline etnoloogiauuringute instituut, Bulgaaria teaduste akadeemia etnoloogia- ja folklooriteaduste instituut, Sloveenia teaduste ja kunstide akadeemia etnoloogia instituut, Vinnõtsja Mykhailo Kotsiubynskyi riiklik pedagoogikaülikool, Leedu ajaloo instituut, Ungari teaduste akadeemia humanitaaria uurimiskeskuse etnoloogia instituut). Tehti koostööd teiste teadus- ja mäluasutustega Eestis ja mujal (Tartu ülikool, Tallinna ülikool, Eesti muusika- ja teatriakadeemia, eesti keele instituut, Tallinna tehnikaülikool, Underi ja Tuglase kirjanduskeskus, rahvusraamatukogu, väliseesti muuseum jpt). Osaleti erialaühenduste ja seltside töös (AABS, Association for the Advancement of Baltic Studies (Balti uuringute edendamise assotsiatsioon); DHNB, Digital Humanities in the Nordic and Baltic Countries (Põhja- ja Baltimaade digihumanitaaria organisatsioon); AIP-IAP, The Associação Internacional de Paremiologia / International Association of Paremiology (rahvusvaheline parömioloogia assotsiatsioon); ISHS, International Society for Humor Studies (rahvusvaheline huumoriuuringute selts); SIEF, Société Internationale d'Ethnologie et de Folklore (rahvusvaheline etnoloogia ja folkloori selts); ISFNR, International Society for Folk Narrative Research (rahvusvaheline rahvajutu-uurijate selts); BaltHerNet, MTÜ Baltic Heritage Network (Balti kultuuripärandi võrgustik); akadeemiline rahvaluule selts jpt). Koostööprojektide ja akadeemia teadlasvahetuse raames töötas asutuses 15 külalisteadlast, jätkusid bilateraalsed projektid Ungari, Bulgaaria, Udmurdi, Sloveenia, Soome uurimiskeskuste jt riikide uurimisinstiitutsioonide ja üksikuurijatega. 2023. aasta suveni jätkus koostöö teaduste akadeemia Arktika uurija-professuuriga.

Mais toimus koostöös ERM-iga noorte etnoloogide ja folkloristide konverents „Noorte hääled“, novembris viies humanitaarainete õpilaskonverents HUNTS, jätkati humanitaarteaduste huviliste noorte teaduskooli kokkusaamistega. Oktoobris leidis Narva-Jõesuus aset lasteaiapäetajate eesti keele koolitusseminar. Loodi uued haridusprogrammid elulugudest ning rahvamuusikast ja -tantsudest, viimasest on osa võtnud peaaegu 80 last ja noort (lasteaiaealistest gümnaasiumini). KirMus osales õpilaste teadusfestivali komisjoni töös ja andis üle ka oma auhinnad.

Avaldati 250 publikatsiooni (sh 53 1.1 artiklit) ja 51 iseseisvat väljaannet (tekstikriitilised väljaanded, uurimused, ajakirjade numbrid, teesivihikud, koostööväljaanded jne). Esineti u 100 ettekandega rahvusvahelistel ja

sisemaistel teadussündmustel. Mitmeplaanilise populariseerimistöõ tulemusena astuti rahva ette enam kui 100 loengu ja ettekandega, üle 50 raadio-, tele- ja filmi-intervjuuga. Korraldati 50 ekskursiooni, eksponeeriti 16 näitust. Kogukonnaliikmeid oodati igakuistele elulooning rahvaluulekogujate rühma kokkusaamistele, samuti avati uudistajatele ukсед jaanuaris eesti kirjanduse päeval ja maikuisel muuseumiööl.

Tekst on avaldatud: Eesti Teaduste Akadeemia aastaraamat. Faktid ja arvud XXIX (56) 2023.
Tallinn: Teaduste Akadeemia, lk 31-34. <https://www.akadeemia.ee/valjaanded/>